

RAFAŁ ŁATKA*

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie (Polska)

Stosunek elit partyjnych PZPR do Kościoła katolickiego w okresie transformacji ustrojowej na przykładzie województwa krakowskiego

The relationship between the Polish United Workers' Party elites and the Roman Catholic Church in the period of transition as exemplified by the Kraków Voivodeship. The author of the article intends to discuss the important role of the Roman Catholic Church in the period of political transformation. He claims that a discourse on the shape of the denominational policy at the level of voivodeships is still nonexistent. The purpose of this text is a partial complement of a fundamental gap in research, as well as a detailed description of the relationship between the party elites and the Roman Catholic Church in the Kraków Voivodeship during the transition period. The author claims that the attitudes of the most important PUWP members towards the Roman Catholic Church were ambivalent and essentially based on commands sent from Warsaw. The impact of the Cracowian dignitaries on the shape of the relationship with the Roman Catholic Church resulted from executing tasks on behalf of the higher party structures.

Keywords: Roman Catholic Church, party elites, Polish United Workers' Party, Wojciech Jaruzelski, cardinal Macharski

Ствлення партійних еліт ПОРП до католицької церкви в період режимної трансформації на прикладі Краківського воєводства. Метою проведеного в статті аналізу є обґрунтування позиції автора в дискусії довкола режимної трансформації, в якій католицька церква відіграла дуже важливу роль. До сих пір бракує обговорення характеру конфесійної політики польської влади на воєводському рівні. Стаття має на меті часткове заповнення цієї істотної прогалини в дослідженнях та

* **Adres do korespondencji:** Os. Na Wzgórzach 40/70, 31-727 Kraków. **E-mail:** ralf07@o2.pl.

опис ставлення партійних еліт до католицької церкви в Краківському воєводстві в період трансформації. Ставлення членів керівних партійних органів до католицької церкви в період режимної трансформації мало бівалентний характер і в значній мірі було зумовлене наказами, які надсилалися центральною владою з Варшави. Вплив краківського керівництва на характер відносин з цією інституцією був пов'язаний із виконанням завдань, визначених вищими партійними структурами.

Ключові слова: католицька церква, партійні еліти, ПОРП, Войцех Ярузельський, кардинал Францішек Махарський

Wprowadzenie

Liczni historycy dziejów najnowszych naszego kraju za początek transformacji ustrojowej przyjmują trzecią pielgrzymkę Jana Pawła II do Ojczyzny¹. Z wielu powodów wspomniana teza może się wydawać wątpliwa, ale w relacjach państwo–Kościół i polityce władz PRL wobec duchowieństwa tego typu optyka jest jak najbardziej prawidłowa. Wynika to w głównej mierze ze zmiany w polityce wyznaniowej, jaka się dokonała po trzeciej wizycie Ojca Świętego w kraju. Z tego też względu traktuję zakończenie pielgrzymki z 1987 roku jako punkt początkowy moich rozważań. Punktem końcowym analizy będzie ocena wyników wyborów czerwcowych, które przesądziły o takim, a nie innym kształcie zmiany systemowej².

W swojej analizie omówię stosunek elity partyjnej PZPR do Kościoła katolickiego na przykładzie województwa krakowskiego. Przez elitę partyjną rozumiem członków najważniejszych gremiów partyjnych powołanych do wykonywania władzy w regionie, czyli członków Komitetu Krakowskiego PZPR oraz członków Egzekutywy KK PZPR. Tego typu ujęcie jest zgodne z istniejącą literaturą przedmiotu³. Przez Kościół katolicki rozumiem strukturę tej instytucji, czyli duchowieństwo i biskupów, zgodnie z wąskim rozumieniem instytucjonalnym. W zamierzeniu autora celem poniższej analizy jest zabranie głosu w debacie o transformacji ustrojowej, w której rola Kościoła była niezwykle istotna⁴. Brakuje jednak ciągle rozważań na

¹ Świadczy o tym dobitnie tom wydany wspólnie przez Instytut Pamięci Narodowej oraz Muzeum Jana Pawła II i Prymasa Wyszyńskiego poświęcony III pielgrzymce Jana Pawła II do Ojczyzny, *Brama do wolności. Trzecia pielgrzymka Jana Pawła II do Polski*, red. Z. Struzik, P. Skibiński, Warszawa 2012. Swoją ocenę tej pracy zbiorowej zamieściłem w recenzji w: „Horyzonty Polityki” 2014, nr 11, s. 183–188.

² Po wyborach czerwcowych właściwie zaprzestano prowadzenia polityki wyznaniowej. Zob. szerzej: R. Łatka, *Krakowskie struktury aparatu państwowego PRL zajmujące się Kościołem katolickim*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2006, nr 36, s. 159–172.

³ W analogiczny sposób elitę partyjną w województwie krakowskim ujmują badacze tej problematyki. Zob. szerzej: *Elita polityczna krakowskiej PZPR w latach 1956–1975*, Kraków 2013; M. Garyga, *Dekada agonii. Komitet Krakowski PZPR w świetle materiałów partyjnych 1981–1990*, Warszawa 2014.

⁴ Na temat transformacji ustrojowej powstała już niezwykle bogata literatura. W moim przekonaniu wspomnieć należy przede wszystkim o pracach: P. Sztompka, *Trauma wielkiej przemiany. Społeczne skutki*

temat kształtu polityki wyznaniowej władz na poziomie województwa. Zadaniem niniejszego tekstu jest częściowe uzupełnienie tej istotnej luki w badaniach i opisanie stosunku elit partyjnych w okresie transformacji do Kościoła w województwie krakowskim.

Kościół jako kluczowy partner. Relacje państwo–Kościół w założeniach władz centralnych

Po trzeciej pielgrzymce papieskiej polityka władz PRL wobec Kościoła była pełna niekonsekwencji i chociaż traktowano ją jako jeden z najistotniejszych elementów polityki państwa, to nie była głęboko przemyślana. Mimo dostrzegania wielu niekorzystnych zmian, jakie przyniosła ta wizyta⁵, nie rezygnowano z dalszych planów wykorzystania Kościoła do podbudowy legitymizacji własnej władzy⁶. Planów, które — co warto podkreślić — okazały się całkowicie nieskuteczne. Jak ujmowano to w generalnych założeniach polityki wyznaniowej władz (Urząd ds. Wyznań — dalej: UdsW) opracowanych w 1988 roku:

Społeczne i gospodarcze cele polityki partii i państwa wyznaczają polityce wyznaniowej rolę istotnego instrumentu porozumienia narodowego, zarówno przez zjednywanie szerokich mas ludzi wierzących dla tej polityki, jak i przez neutralizację negatywnych postaw politycznych duchowieństwa⁷.

transformacji, Warszawa 2002; A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004 (najnowsze wydanie: Kraków 2014); *Wielka transformacja. Zmiana ustroju w Polsce po 1989*, red. I. Krzemiński, Warszawa 2011; P. Kowal, *Koniec systemu władzy. Polityka ekipy gen. Wojciecha Jaruzelskiego w latach 1986–1989*, Warszawa 2012; P. Cogdoni, *Wybory czerwcowe w 1989 roku. U progu przemiany ustrojowej*, Warszawa 2012. Szczególnie interesujące studia na temat efektów transformacji ustrojowej stanowi seria wydawnicza „Centrum Badań Dyskursów Postzależnościowych”. Dotychczas w jej ramach ukazały się: tom 1: *Kultura po przejściach, osoby z przeszłością. Polski dyskurs postzależnościowy — konteksty i perspektywy badawcze*, red. R. Nycz, Kraków 2011; tom 2: *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. H. Gosk, Kraków 2012; tom 3: *(P)O zaborach, (P)O wojnie, (P)O PRL. Polski dyskurs postzależnościowy dawniej i dziś*, red. H. Gosk, E. Kraskowska, Kraków 2013; tom 4: *Historie, społeczeństwa, przestrzenie dialogu. Studia postzależnościowe w perspektywie porównawczej*, red. H. Gosk, D. Kołodziejczyk, Kraków 2014.

⁵ Najtrafniejszą ocenę trzeciej pielgrzymki przedstawił Mieczysław Rakowski, który stwierdził: „Otóż myślę, że stroną wygraną jest papież i Kościół. Nie ulega wątpliwości, że papież dowartościował opozycję i nadał bojowy ton Kościołowi. Nie wyszła sprawa z dwoma wielkimi Polakami, jak w TV [i w prasie — R.Ł.] nazywano spotkanie WJ z JP II w Watykanie w styczniu tego roku. Okazało się, że jeden wielki Polak zrobił drugiemu wielkiemu Polakowi kuku. Dowiedziałem się, że generał jest zaskoczony zachowaniem się JP II, ponieważ z rozmowy z nim w Watykanie odniósł wrażenie, że papież nie uczyni w Polsce nic, co mogłoby odebrać pielgrzymce charakter religijny. A tu masz babo plackek!”. M.F. Rakowski, *Dzienniki polityczne 1987–1990*, Warszawa 2005, s. 90.

⁶ Zob. szerzej: A. Dudek, *op. cit.*, s. 88–89. Por. P. Kowal, *op. cit.*, s. 185–209.

⁷ AAN UdsW 145/23, Założenia polityki wyznaniowej państwa w 1988 r. Polacy w Watykanie 1987, k. 29, Informacja o realizacji założeń polityki wyznaniowej państwa w 1988, b.d.

Nie próbowano, mimo nieskuteczności własnych działań, znaleźć innej metody postępowania wobec Kościoła katolickiego. Dobitnie świadczy o tym stanowisko wyrażone w sprawozdaniu UdsW za 1988 rok, iż:

Podstawową [...] metodą oddziaływania na funkcjonowanie społeczno-polityczne kościołów i związków wyznaniowych były propozycje współdziałania z państwem na rzecz dobra wspólnego i społecznej odnowy. Rok 1988 obfitował w tej mierze w rozliczne inicjatywy, głównie w płaszczyźnie społecznej i życia publicznego⁸.

Władze wyraźnie nie mogły poradzić sobie z dwoistą postawą Kościoła, który przyjmował korzyści z dialogu, ale nie miał zamiaru angażować się w tworzone przez kierownictwo PZPR fasadowe organy, które powoływano, by poprawić odbiór społeczny władz PRL. Konfuzję dygnitarzy partyjnych wywoływało wspieranie umiarkowanej opozycji przez znaczną część Episkopatu i jednoznaczne poparcie dla zdelegalizowanej Solidarności, wyrażane przez niektórych hierarchów kościelnych⁹.

Z drugiej strony mimo widocznych zmian w polityce wyznaniowej władz, właściwie aż do zmiany systemu władze nie akceptowały działalności księży znanych ze wspierania podziemia. Kierowane przez Czesława Kiszczaka Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w dalszym ciągu inwigilowało i represjonowało aktywnych społecznie kapłanów¹⁰. Warto podkreślić, iż jeszcze w 1989 roku doszło do trzech niewyjaśnionych do dzisiaj zabójstw duchownych znanych ze wspierania opozycji, przypisywanych jednoznacznie przez badaczy dziejów najnowszych funkcjonariuszom aparatu represji¹¹.

⁸ *Ibidem*, k. 30.

⁹ APRP 1004/1 t. 1, Kancelaria Rady Państwa. Z-ca przewodniczącego Rady Państwa Kazimierz Barcikowski. Sprawy Kościoła 1986, k. 79–89 Notatka dot. sytuacji politycznej i kadrowej w Episkopacie, b.d. Wśród biskupów, którzy jednoznacznie popierali Solidarność, znaleźli się m.in. kard. Henryk Gulbinowicz i bp Ignacy Tokarczuk. Zob. szerzej: AAN UdsW 145/23, Założenia polityki wyznaniowej państwa w 1988. Polacy w Watykanie w 1987 r., k. 57, Aktualny stan stosunków pomiędzy państwem a Kościołem w PRL, b.d.

¹⁰ Korzystano w tym względzie nawet z metod niezgodnych z PRL-owskim prawem. M. Lasota, *O raporcie sejmowej komisji poświęconej Samodzielnej Grupie „D” w MSW*, Biuletyn IPN 2003, nr 1, s. 33–34. Przykładem tego typu działań może być represjonowanie ks. Adolfa Chojnackiego. Na ten temat zob. szerzej A. Dziurok, „Szczypywanie” ks. Adolfa Chojnackiego, „Biuletyn IPN” 2003, nr 1, s. 57–58; M. Malec, *Inwigilacja ks. Adolfa Chojnackiego przez SB*, [w:] *Kościół katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą. Studia i materiały tom 1*, red. R. Terlecki, J. Szczepaniak, Kraków 2007, s. 190–199; Ł. Marek, *Działania aparatu represji wobec duszpasterza opozycji demokratycznej ks. Adolfa Chojnackiego*, [w:] *Duszpasterstwa środowiskowe w latach 1945–1989. Archidiecezja Krakowska*, red. C. Kuta, J. Marecki, Kraków 2014, s. 213–236; R. Łatka, *Krakowskie władze wobec księży „negatywnych” na przykładzie działań wobec ks. Adolfa Chojnackiego*, [w:] *Zimowa Szkoła Historii Najnowszej 2014. Referaty*, red. Ł. Kamiński, M. Hańderek, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2015, s. 152–159.

¹¹ P. Łysakowski, *Śmierć ks. Stefana Niedzielaka w dokumentach IPN i opiniach prasy PRL (1989)*, [w:] *Niezłomni ludzie Kościoła. Sylwetki*, red. J. Żaryn, Kraków 2011, s. 141–160; Z. Banach, *Tajemnica śmierci ks. Zycha*, [w:] *Niezłomni ludzie Kościoła...*, s. 161–174; K. Sychowicz, *Przyjaciel Sługi Bożego — ks. Stanisław Suchowolec (1958–1989)*, [w:] *Niezłomni ludzie Kościoła...*, s. 175–188.

Wojciech Jaruzelski nazywał politykę własnej ekipy wobec Kościoła koncepcją „walki i porozumienia” i jako taka nie odniosła ona sukcesu, gdyż biskupi korzystali z nowych możliwości, jakie dawał im dialog z władzami, a nie mieli zamiaru brać współodpowiedzialności za politykę prowadzoną przez władze. W efekcie wpływ Kościoła na sytuację społeczną ciągle rósł, a wpływ władz na Kościół systematycznie malał¹².

Elity partyjne wobec Kościoła na poziomie województwa krakowskiego¹³

Polityka władz PZPR wobec Kościoła katolickiego na poziomie województwa była pochodną wytycznych przesyłanych z centrali¹⁴. Jak wynika z moich badań poświęconych polityce władz wobec Kościoła w woj. krakowskim, nie można w tym przypadku mówić o jakiegokolwiek autonomii elit partyjnych w regionie w stosunku do poleceń płynących z Warszawy¹⁵.

Sytuacja w polityce wyznaniowej władz na poziomie województwa krakowskiego kształtowała się podobnie jak w centrali. Jej realizatorzy stanęli przed takim samym dylematem, jak ich zleceniodawcy w Warszawie, tzn. prowadzić politykę „kija czy marchewki”. Z wielu względów przeważał brak konsekwencji i dwoistość wynikająca w głównej mierze z poleceń przesyłanych z centrum. Świadczy o tym wiele opracowań miejscowego Wydziału ds. Wyznań, działającego jako organ wykonawczy w polityce wobec Kościoła. W sprawozdaniu za 1988 rok opracowanym przez kierownika tej struktury Józefa Duśkę (członka KK PZPR) możemy przeczytać, że w omawianym okresie realizowano zadania „nakreślone przez władze Centralne i Prezydenta Miasta ujęte w ramowym planie pracy Wydziału i zadania bieżące”¹⁶. W dalszej części tego dokumentu zatytułowanej *Charakterystyka stosunków wyznaniowych w województwie* pisano, że

¹² P. Kowal, *op. cit.*, s. 179–232.

¹³ Swoje rozważania oparłem na ustaleniach, które w sposób całościowy zostały przedstawione w pracy: R. Łatka, *Polityka władz PRL wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980–1989*, Kraków 2016.

¹⁴ Wynikało to w zasadniczej mierze z kształtu systemu władzy w PRL, który był mocno scentralizowany i zhierarchizowany. Zob. szerzej: *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011; por. R. Matyja, *Państwowość PRL w polskiej refleksji politycznej lat 1956–1980*, Kraków–Nowy Sącz 2007; A. Dudek, *Mechanizmy rekrutacji elit oraz kadr PZPR*, <http://www.omp.org.pl/artukul.php?artukul=103> [dostęp: 10.09.2015].

¹⁵ Na temat funkcjonowania struktur powołanych przez władze do prowadzenia polityki wyznaniowej na poziomie województwa krakowskiego zob. R. Łatka, *Stosunki państwo–Kościół w latach osiemdziesiątych na przykładzie wizyt Jana Pawła II w Krakowie*, [w:] *Stosunki państwo–Kościół w Polsce w latach 1944–2010. Studia i materiały*, red. R. Łatka, Kraków 2013; *idem*, *Krakowskie struktury aparatu państwowego PRL...*, s. 159–172.

¹⁶ AAN UdsW 128/64, Gabinet Ministra. WdsW w Krakowie, k. 1, Sprawozdanie z realizacji zadań przez WdsW za 1988 r., 9 I 1989.

Układ stosunków wyznaniowych w województwie w znacznym stopniu warunkowała sytuacja społeczno-polityczna. Dominowała tendencja wyciszania napięć i podejmowania współdziałania między jednostkami państwowymi i kościelnymi w rozwiązywaniu problemów religijno-społecznych¹⁷.

W podobny sposób jak w centrali odczytywano również postawę hierarchii kościelnej wobec władz. W cytowanym już wyżej sprawozdaniu ujmowano to w następujący sposób:

Dominującą tendencją w działalności Kurii Metropolitalnej w Krakowie było wyciszenie napięć, ograniczenie działalności pozareligijnej, oraz próby współdziałania z władzami miasta w rozwiązywaniu problemów religijno-społecznych. Stosowano zasadę maksymalnych korzyści przy minimalnych ustępstwach na rzecz miasta¹⁸.

Udowadniała to postawa władz kościelnych w metropolii krakowskiej wobec wielokrotnie ponawianych postulatów władz. Mimo wielu rozmów kardynał Macharski nie ulegał presji lokalnych dygnitarzy, którzy ponawiali naciski, by przenieść jednego z najważniejszych duchownych wspierających opozycję — ks. Kazimierza Jancarza do innej parafii¹⁹. Metropolita krakowski popierał po cichu działalność odradzającej się Solidarności. W dalszym ciągu krakowscy księża przeciwstawiali się również laicyzacji obiektów szkolnych, która zresztą pod koniec istnienia PRL nie była już prowadzona tak konsekwentnie, jak w latach 1984–1987²⁰.

Działo się tak mimo rozmów podejmowanych na najwyższym szczeblu władz wojewódzkich z przedstawicielami kurii. Jak wynika z raportu kierownika WdsW w Krakowie, w 1988 roku odbyły się dwa spotkania całego kierownictwa miasta z przedstawicielami kierownictwa Kościoła krakowskiego „na których omawiano problemy ogólnokrajowe, miasta oraz Kościoła”²¹.

Innym zauważalnym trendem było stopniowe wycofywanie się z prowadzenia aktywnej polityki wyznaniowej na terenie województwa i skoncentrowanie się na kwestiach centralnych w stosunkach państwo–Kościół²². Przejawiało się to między

¹⁷ *Ibidem*, k. 2.

¹⁸ *Ibidem*, k. 2–3.

¹⁹ Relacja ks. T. Isakowicza-Zaleskiego z 2012 r. w zbiorach autora. T. Isakowicz-Zaleski, *Księża wobec bezpieki. Na przykładzie archidiecezji krakowskiej*, Kraków 2007, s. 68–70. Na temat działalności ks. Kazimierza Jancarza zob. szerzej Ł. Marek, *Kapłan klasy robotniczej i inteligencji pracującej ks. Kazimierz Jancarz (1947–1993)*, [w:] *Niezłomni ludzie Kościoła...*, s. 189–200. Wspomniany duchowny został przeniesiony do innej parafii dopiero w lutym 1989 r.

²⁰ AAN UdsW 128/64, Gabinet Ministra. WdsW w Krakowie, k. 2–3, Sprawozdanie z realizacji zadań przez WdsW za 1988 r., 9 I 1989 Kraków.

²¹ Autor dokumentu w pierwszej kolejności wymienił I sekretarza KK PZPR, w drugiej — przewodniczącego Rady Narodowej, a dopiero w trzeciej prezydenta miasta. AAN UdsW 128/64, Gabinet Ministra. WdsW w Krakowie, k. 2–3, Sprawozdanie z realizacji zadań przez WdsW za 1988 r., 9 I 1989 Kraków.

²² Wśród nich najważniejsze były rozmowy „okrągłego stołu” i rola w nich Kościoła, prace nad ustawą o osobowości prawnej Kościoła katolickiego w PRL i wybory czerwcowe — kampania do nich i ocena zaangażowania duchowieństwa. Relacja Władysława Loranca z 2013 r., w zbiorach autora. Por. AIPN BU 0713/311 t. 12, Informacje dziennie Departamentu IV MSW 02.07–29.10.1989.

innymi w zmniejszonym zainteresowaniu kwestiami, takimi jak: walka o laicyzację szkół, zwalczanie duchownych aktywnych społecznie (zwłaszcza że większość z nich popierała ideę rozmów „okrągłego stołu”), prowadzenie aktywnej walki propagandowej z Kościołem na łamach „Gazety Krakowskiej”²³ czy szczegółowość kontroli nabożeństw.

Jak wyżej wspomniałem, istotnym problemem w relacjach państwo–Kościół była kwestia aktywności księży znanych ze wspierania opozycji. W dokumencie przygotowanym dla KK PZPR ujmowano to następująco:

Sprawą niekorzystną jest to, że mimo niewątpliwych osiągnięć polityki wyznaniowej państwa, w 1988 r. nie udało się zneutralizować niewielkiej, ale krzykliwej politycznie grupy duchownych, otwarcie zaangażowanych na rzecz wspierania działań opozycji antysocjalistycznej. Duchowni Ci, których ilość nie poszerza się, swoją otwartą działalnością na rzecz organizowania strajków z przełomu kwietnia i maja oraz sierpnia i września bieżącego roku, działalnością, coraz bardziej bezpośrednią i niebezpieczną poświadczyli, jak silne są ich związki organizacyjne i emocjonalne z najbardziej ekstremalnymi odłamami opozycji, a także uświadomili to, jak niewielkie są możliwości, czy też chęci hierarchii kościelnej, jeśli chodzi o pozytywny na nich wpływ. Problem taki, jak się wydaje, będzie o sobie dawał znać i w następnych latach realizacji założeń polityki wyznaniowej państwa, do czasu aż nastąpi wyraźna poprawa sytuacji ekonomicznej społeczeństwa polskiego i polityczna stabilizacja europejskiego kontynentu²⁴.

Elity partyjne w województwie krakowskim traktowały wspomnianą kwestię jako jeden ze swoich priorytetów w polityce wobec Kościoła. W dalszym ciągu, tak jak w poprzednich latach, regularnie monitorowano nabożeństwa w poszukiwaniu wszelkich nieprzychylnych dla władz wypowiedzi. Działalność ta trwała właściwie aż do formalnego rozwiązania struktur SB w 1990 roku, ale wraz z biegiem czasu można dostrzec, iż raporty funkcjonariuszy aparatu represji stawały się coraz bardziej lakoniczne²⁵. Na zlecenie KK PZPR aparat represji i miejscowy WdsW wiele uwagi poświęcały różnego rodzaju nabożeństwom rocznicowym, szczególnie tym związanym z Solidarnością i Świętem Niepodległości. Jak raportowano w sprawozdaniu WdsW z realizacji zadań za 1988 rok, miały miejsce próby:

wykorzystania nabożeństw i kościołów, wbrew woli organizatorów do działań politycznych i tak,

— Katedra Wawelska	— 3 maja i 11 listopada
— Bieńczyce	— 19 czerwca i 31 sierpnia
— Mariacki	— 1 września ²⁶ .

²³ Na ten temat zob. szerzej R. Łatka, *Polityka władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wobec Kościoła katolickiego w województwie krakowskim w latach 1980–1989*, praca doktorska obroniona w INPiSM UJ.

²⁴ AAN UdsW 145/23, Założenia polityki wyznaniowej państwa w 1988 r. Polacy w Watykanie w 1987 r., k. 21, Informacja o realizacji założeń polityki wyznaniowej państwa w 1988 r. 2 XII 1988, Warszawa.

²⁵ AIPN BU 0713/311, t. 12, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 1989, 02.07–29 X 1989.

²⁶ AAN UdsW 128/64, Gabinet Ministra. WdsW w Krakowie, k. 2, Sprawozdanie z realizacji zadań przez WdsW za 1988 r., 9 I 1989 Kraków.

Szczególnie wiele uwagi krakowskie elity partyjne poświęciły przebiegowi nabożeństw w dniu ósmej rocznicy podpisania Porozumień Sierpniowych. Na ten temat przedstawiciele KK PZPR dwukrotnie rozmawiali z kardynałem Macharskim. Pierwsza rozmowa odbyła się 20 sierpnia 1988 roku. Wzięli w niej udział ze strony partyjnej, prezydent Krakowa i szef WdsW w Krakowie Józef Duško. W jej wyniku metropolita krakowski miał zobowiązać się:

że celem rozładowania zainteresowania nabożeństwami rocznicowymi w dniu 31.08 br. w kościołach na Wawelu i w Bieńczykach poleci organizacje analogicznych mszy we wszystkich kościołach Krakowa. Zamierza również polecić kurialistom przeprowadzenie rozmów z proboszczami parafii, na terenie których spodziewana jest organizacja imprez, stwarzających zagrożenie ładu i porządku publicznego²⁷.

Drugą ze wspomnianych wyżej rozmów z kardynałem Macharskim przeprowadził 30 sierpnia I sekretarz KK PZPR. Metropolita krakowski miał ze zrozumieniem przyjąć „sugestię o konieczności zaangażowania się strony kościelnej w zapewnienie spokojnego przebiegu nabożeństw intencjonalnych w dniu 31.08”. W tym samym dniu przedstawiciel władz rozmawiał z proboszczem Katedry Wawelskiej ks. Januszem Bielańskim, który zapewnił, że „dołoży wszelkich starań, aby nabożeństwo w dniu 31.08 w administrowanym przez niego obiekcie miało wyłącznie religijny charakter”²⁸. Obydwie rozmowy stanowiły integralny element działań profilaktyczno-neutralizujących, jakie podjęły krakowskie władze w celu wyeliminowania z przebiegu nabożeństw „akcentów politycznych oraz niedopuszczenia do zakłóceń ładu i porządku publicznego”²⁹. Nacisk na duchownych okazał się na tyle skuteczny, że przebieg mszy świętych w tym dniu miał charakter religijny i nie pojawiały się w nich akcenty oceniane przez władze jako polityczne. Tego typu elementy odnotowano jednak po zakończeniu mszy świętych w Katedrze Wawelskiej i w kościele w Bieńczykach³⁰.

Podsumowanie trendów związanych z pojawianiem się w czasie nabożeństw akcentów politycznych znalazło swoje odbicie w dokumentacji aparatu represji. Jak raportowano w sprawozdaniu Departamentu IV MSW z 10 listopada 1988 roku:

W ostatnim czasie — zwłaszcza po sierpniowych strajkach — poszerzyło się zjawisko wykorzystywania obiektów kościelnych do celów pozareligijnych. Związane jest to przede wszystkim z wyrazistszym otwarciem się Kościoła na opozycję, a co za tym idzie, z przyzwoleniem wykorzystywania uroczystości religijnych do eksponowania haseł i realizacji celów politycznych³¹.

²⁷ AIPN BU 0713/311, t. 8, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 1988 I VII-5 X 1988, k. 213 informacja wg meldunków z 20 VIII 1988.

²⁸ *Ibidem*, k. 258, Informacja wg meldunków z 30 VIII 1988.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, k. 261–264, Informacja wg meldunków z 31 VIII 1988.

³¹ IPN BU 0713/311, t. 9, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 06.10.1988–18.01.1989, k. 130–132, Załącznik do informacji z 10.11.1988 dot. wykorzystywania obiektów kościelnych przez opozycję.

Innym istotnym problemem, jaki pojawił się w relacjach państwo–Kościół, był strajk kwietniowo–majowy w Hucie im. Lenina, który rozpoczął się 26 kwietnia 1988 roku. Był on efektem narastającego niezadowolenia, a jednocześnie oczekiwania na zmiany³². Wpisywał się w inne protesty odnotowane na terenie całego kraju, których zasadniczym powodem stała się lutowa podwyżka cen³³. Władze wojewódzkie od początku strajku w hucie stały na stanowisku, że robotniczy protest jest nielegalny, co zostało wyrażone przez dyrektora huty w czasie rozmów z komitetem strajkowym. Teren huty został odcięty od miasta przy pomocy sił ZOMO. Rola Kościoła w robotniczym proteście w 1988 roku była bardzo istotna i miała charakter wielopoziomowy w postaci opieki duszpasterskiej nad strajkującymi³⁴, pomocy materialnej świadczonej przez Duszpasterstwo Hutników działające przy parafii na Szklanych Domach³⁵ i roli pośrednika między protestującymi a władzami, którą pełnili przedstawiciele Episkopatu Polski³⁶. Mimo misji medacyjnej, na którą zgodziły się władze, postanowiono spacyfikować strajkujących przy użyciu siły. Decyzję w tej sprawie podjął Wojciech Jaruzelski wraz z najbliższymi doradcami, zupełnie bez udziału — czy choćby konsultacji — krakowskich elit partyjnych³⁷. W komunikacie Sekretariatu Episkopatu Polski wyrażono żal, że nowohucki strajk zlikwidowano przy użyciu siły. Ubolewano również, że próba dialogu i porozumienia społecznego nie przyniosła wymiernych rezultatów³⁸. Władze, nie chcąc, by stosunki z Kościołem istotnie się pogorszyły, podjęły działania mające na celu złagodzenie napięcia, jakie wywołała siłowa interwencja ZOMO w Hucie im. Lenina. 9 maja doszło do spotkania K. Barcikowskiego z reprezentantami Episkopatu: bp. Jerzym Dąbrowskim i ks. Alojzym Orszulikiem. Przedstawiciel władz tłumaczył duchownym, że strajk w hucie spowodował zator w gospodarce grożący bardzo poważnymi konsekwencjami

³² W. Kielian, *Wstęp do Hutników*, „Sowiniec” 2012, nr 41, s. 5.

³³ Akcje strajkowe o przeważnie niewielkiej skali miały w tym okresie miejsce w około 30 zakładach pracy i na wyższych uczelniach. Zob. szerzej A. Dudek, T. Marszałkowski, *Walki uliczne w PRL 1956–1989*, Kraków 1999, s. 373–379; W. Giełżyński, P. Smoleński, *Robotnicy '88*, Londyn 1989.

³⁴ Zob. szerzej N. Karsznia, *Ostatni, brutalnie zdławiony strajk w HiL*, „Sowiniec” 2012, nr 41, s. 172; R. Kasprzycki, *Opozycja polityczna w Krakowie w latach 1988–1989*, Kraków 2003, s. 46–48; A. Malik, *Najdłuższy strajk w Nowej Hucie. Robotniczy protest w Kombinacie Metalurgicznym Huta im. Lenina (26 kwiecień–5 maj 1988)*, s. 42. Relacja ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego z 2012 r. w zbiorach autora. T. Isakowicz-Zaleski, *Moje życie nielegalne*, Kraków 2012, s. 116–117.

³⁵ N. Karsznia, *op. cit.*, s. 171–172; A. Malik, *Duszpasterstwo Hutników. Trzeci filar podziemia w Nowej Hucie*, [w:] *Zeszyty Historyczne Sieci Solidarności*, t. 1, Kraków 2013, s. 32–34; Z. Ferczyk, „Robić co w danej chwili najbardziej potrzebne” (zebrał Jerzy Skoczylas), [w:] *Zeszyty Historyczne Sieci Solidarności...*, s. 52–53.

³⁶ Zob. szerzej: APR 1004/1, t. „C”, Kancelaria Rady Państwa. Z-ca przewodniczącego Rady Państwa Kazimierz Barcikowski. Sprawy Kościoła 1988, k. 30–33, Załącznik do informacji dziennej z 8 V 1988, Akcja medacyjna przedstawicieli warszawskiego Klubu Inteligencji Katolickiej w Hucie im. Lenina i Stoczni Gdańskiej.

³⁷ A. Dudek, *op. cit.*, s. 142.

³⁸ Komunikat Sekretariatu Episkopatu Polski na temat sytuacji w Nowej Hucie i Stoczni Gdańskiej, 5 maja 1988, [w:] P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo*, t. 3. 1975–1989, Pelplin 1996, s. 582–583.

gospodarczymi, stąd też nie można było dłużej tolerować tego stanu. Dodawał, że rozmowy z protestującymi w Stoczni Gdańskiej nie dają żadnych efektów, dlatego jego zdaniem „mocno wątpliwe, czy pomogłyby takie negocjacje w HiL”. Kościelni rozmówcy K. Barcikowskiego mieli przyjąć stanowisko władz bez zastrzeżeń i kontrargumentów. Wspólnie miano również ustalić, że pismo Konferencji Episkopatu Polski rozmówcy uznają za „niebyłe”³⁹.

W. Jaruzelskiemu w dalszym ciągu zależało na dialogu z Kościołem, stąd też na ręce biskupów przedstawiciele władz składali wyrazy ubolewania i przepraszały za siłowe rozwiązanie strajku⁴⁰. Nacisk biskupów okazał się skuteczny, gdyż już 12 maja do Krakowa przybył gen. Kiszczak, a dzień po jego wizycie rozpoczęły się zwolnienia aresztowanych w czasie strajku⁴¹.

Postawa władz w czasie strajku kwietniowo-majowego w Hucie im. Lenina była chwiejna. W jego początkowym okresie zajmowano twarde stanowisko. Poza niektórymi postulatami płacowymi nie zamierzano realizować innych żądań strajkujących. Starano się również nie dopuścić duchownych do protestujących hutników, ale nie udało się jednak zapobiec ich przedostaniu się na teren huty. W momencie, gdy władze przyjęły pośrednictwo Kościoła i zgodziły się na udział w negocjacjach ekspertów związanych z Kościołem, wydawało się, że strajk zakończy się zawarciem porozumienia. W nocy 5 maja, na podstawie decyzji W. Jaruzelskiego, stłumiono jednak protest przy użyciu siły. Zachwiało to z pewnością relacjami władz z Episkopatem i wywołało duże poruszenie wśród duchowieństwa. W rezultacie czołowi dygnitarze musieli wyrażać swoje ubolewanie i przepraszać za takie, a nie inne zakończenie strajku, co tylko jeszcze osłabiło pozycję władz w stosunkach z Kościołem, zarówno na poziomie wojewódzkim, jak i centralnym⁴².

Innym niezwykle istotnym wydarzeniem w końcowym okresie PRL-u była Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka, która odbyła się w Mistrzejowicach w 1988 roku. Zorganizowanie tego typu przedsięwzięcia w państwie komunistycznym czytelnie świadczyło o istotnych zmianach, jakie zachodziły w sytuacji społeczno-politycznej PRL-u. Znaczący udział w przygotowaniu tej konferencji mieli krakowscy duchowni i świeccy związani z Kościołem⁴³.

³⁹ APRP 1004/1, t. „C”, Kancelaria Rady Państwa zastępca przewodniczącego Rady Państwa K. Barcikowski. Sprawy Kościoła 1988, k. 26–27, Notatka z rozmowy tow. K. Barcikowskiego z przedstawicielami Kościoła w dniu 9 maja 1988 r., w Belwederze (godz. 17.00).

⁴⁰ J. Sadecki, *Ziarna gniewu*, Paryż 1989, s. 207.

⁴¹ R. Kasprzycki, *Opozycja polityczna w Krakowie...*, s. 63.

⁴² Syntetyczna ocena sytuacji strajkowej w kraju w okresie 25 kwietnia–10 maja 1988 r., 12 V 1988, [w:] *Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t.1 (lipiec 1986–maj 1989), oprac. A. Dudek, Warszawa 2009, s. 245.

⁴³ *Ruch Wolność i Pokój — krótka historia*, [w:] *International Human Rights Conference Cracow 25–28 August 1988. Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka Kraków 25–28 VIII 1988*, b.d. i b.m., s. 18. Por. M. Litwińska, *Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka Kraków-Mistrzejowice (25–28 VIII 1988)*, [w:] *Kościół katolicki w czasach komunistycznej dyktatury. Między bohaterstwem a agenturą*, t. 3, red. J. Szczepaniak, M. Lasota, Kraków 2010, s. 243.

Postawa władz wobec organizacji tego wydarzenia była ambiwalentna. Z jednej bowiem strony próbowano zapewnić sobie kontrolę nad konferencją przy pomocy środków operacyjnych. SB założyła Sprawę Operacyjnego Rozpracowania krypt. „Złot”, w ramach której prowadzono wszelkie działania związane z jej organizacją⁴⁴. Z drugiej zaś strony mimo nasilonej inwigilacji osób zajmujących się przygotowaniem konferencji nie stosowano wobec nich żadnych dodatkowych represji. Ze względu na duże zaangażowanie środowisk kościelnych, najważniejszą rolę w kontroli przygotowań i przebiegu konferencji obok Wydziału III krakowskiej SB odegrał Wydział IV⁴⁵. Aparat represji mimo nasilenia działań zmierzających do uzyskania jak najszerszych informacji na temat konferencji nie zdołał ustalić do ostatniej chwili, gdzie się ona odbędzie. Posiadano na ten temat sprzeczne dane. Podejrzewano, że miejscem obrad będzie kościół oo. Cystersów w Mogile bądź kościół oo. Dominikanów przy ul. Stolarskiej. Nie brano zaś pod uwagę zupełnie miejsca, gdzie to wydarzenie ostatecznie się odbyło, czyli kościoła w Mistrzejowicach⁴⁶.

Władze czyniły naciski na organizatorów, by wymusić zalegalizowanie konferencji w Urzędzie Miasta. W sierpniu 1988 roku aktywne działania w tej kwestii podjął szef krakowskiego WUSW Jerzy Gruba — jednocześnie jeden z najważniejszych członków elity partyjnej w Krakowie, który chciał tego dokonać, stosując nacisku na kurię krakowską. W tym celu dwukrotnie rozmawiał z kardynałem Macharskim i przekonywał go, że miejsce obrad konferencji należy zmienić na budynek niekościelny, publiczny. 20 sierpnia odbyło się spotkanie metropolity krakowskiego z prezydentem Krakowa i dyrektorem miejscowego WdsW Józefem Duską. Jak wynika z dokumentacji aparatu represji:

Głównym tematem rozmowy były kwestie związane z próbą zorganizowania w dniach 25–29.08 br. w Krakowie konferencji praw człowieka przez Zbigniewa Romaszewskiego i Jana Marię Rokitę — organizujących tę imprezę z ramienia komisji ds. interwencji i praworządności b. „Solidarności” oraz Ruchu „Wolność i Pokój” [...] W trakcie rozmowy kardynał udzielił zapewnienia, iż organizacja tej imprezy nie spowoduje zakłóceń porządku publicznego⁴⁷.

Ostatecznie metropolita krakowski zgodził się przeprowadzić rozmowę z organizatorami konferencji i za pośrednictwem ks. Fidelusa — kanclerza kurii — umówił się z nimi na spotkanie. Podczas rozmowy nie naciskał jednak na zmianę miejsca obrad, a wręcz przeciwnie — zdystansował się od propozycji władz, pozostawiając swoim rozmówcom decyzję w tej sprawie. Nacisk elit partyjnych w woj. krakowskim na kard. Macharskiego okazał się w tym przypadku całkowicie nie-

⁴⁴ AIPN Kr 010/12264, SOR krypt. „Złot” dot. Międzynarodowej Konferencji Praw Człowieka w Krakowie 25–28.08.1988, t. 1–3.

⁴⁵ M. Litwińska, *Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka...*, s. 247–249.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 249.

⁴⁷ AIPN BU 0713/311, t. 8, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 1 VII–5 X 1988, k. 213, Informacja wg meldunków z 20 VIII 1988.

skuteczny⁴⁸. Ostatecznie organizatorzy uprzejmię odmówili, wystosowując list do prezydenta miasta Tadeusza Salwy i zapraszając go jednocześnie do wzięcia udziału w konferencji. Na swoje pismo nie doczekali się jednak odpowiedzi. Organizatorzy zaproszenie skierowali również do najwyższych władz PRL-u, ale nie spodziewali się, że zostanie ono przyjęte. Zupełnie zaskoczyła ich wizyta delegacji z Ministerstwa Sprawiedliwości i obecność w czasie obrad funkcjonariusza MSW kpt. Godlewskiego⁴⁹.

Zorganizowanie w PRL-u Międzynarodowej Konferencji Praw Człowieka miało bez wątpienia charakter bezprecedensowy i świadczyło wyraźnie o istotnych zmianach w polityce komunistycznych władz. Podkreślał to dodatkowo fakt, że obrady toczyły się w kościele w obecności przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości i MSW. Władze wojewódzkie poza próbami utrudnienia przygotowania konferencji od strony logistycznej i wzmoczoną inwigilacją nie prowadziły wobec jej organizatorów specjalnych akcji represyjnych. Jak zauważył Remigiusz Kasprzycki, konferencja przez obecność przedstawicieli władz uzyskiwała znamiona legalności. Wydaje się, że był to jeden z pierwszych poważniejszych kroków w kierunku porozumienia z umiarkowaną opozycją i przeprowadzenia transformacji ustrojowej⁵⁰.

Krakowskie elity partyjne w kolejnych miesiącach skrupulatnie odnotowywały wszelkie inicjatywy opozycji związane z wykorzystywaniem Kościoła przez działaczy różnych organizacji do swoich celów. Związane to było przede wszystkim z akcentami politycznymi w czasie nabożeństw i włączaniem się duchownych w pomoc organizacyjną opozycji. Przejawiała się ona przede wszystkim w udostępnianiu pomieszczeń kościelnych do prowadzenia różnych inicjatyw przez działaczy Solidarności. Niemniej część duchownych odegrała również bardziej aktywną rolę, pełniąc w owym czasie funkcję koordynatorów niektórych działań. Przykładem może być ks. Jancarz prowadzący Wikariat Solidarności dla Pokrzywdzonych czy o. Niward Karszni pracujący Duszpasterstwie Hutników⁵¹. Kluczowym momentem odbudowy struktur opozycji w województwie krakowskim było ogłoszenie powstania Komitetu Organizacyjnego NSZZ „Solidarność” Huty im. Lenina 17 maja 1988 roku, już po oficjalnym zakończeniu strajku w hucie. Co charakterystyczne — stało się to w kościele w Mistrzejowicach, przy poparciu ks. Jancarza⁵². W opracowaniu z 13 września 1988 dostrzeżono, że przebieg akcji strajkowej z sierpnia i września udowodnił, że:

⁴⁸ M. Litwińska, *Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka...*, s. 250–251.

⁴⁹ AIPN Kr 010/12264, t. 2, SOR „ZLOT” dot. Międzynarodowej Konferencji Praw Człowieka w Krakowie 25–28.08. 1988, k. 4, Analiza materiałów operacyjnych SOR Zlot, nr ewidencyjny 34944 z 16.01.1988. Zob. szerzej: M. Litwińska *Międzynarodowa Konferencja Praw Człowieka...*, s. 251–252.

⁵⁰ R. Kasprzycki, *Opozycja polityczna w Krakowie...*, s. 166–167.

⁵¹ Na ten temat zob. szerzej R. Łatka, *Polityka władz...*

⁵² A. Malik, *Najdłuższy strajk w Nowej Hucie...*, s. 49; E. Zając, *Tajna Komisja Robotnicza Hutników NSSZ „Solidarność” (1982–1989)*, „Sowiniec” 2012, nr 40, s. 24. Relacja ks. T. Isakowicza-Zaleskiego w zbiorach autora.

struktury opozycyjne są w stanie przyciągnąć do swych haseł spore grupy społeczeństwa. Niewątpliwie negatywny wpływ na te grupy mają osoby z kręgu działaczy b. „Solidarności” skupione wokół upolitycznionych ośrodków duszpasterskich⁵³.

Jako negatywną tendencję krakowscy dygnitarze partyjni traktowali fakt, że w postawie ludzi Kościoła bardzo uwidoczniło się popieranie żądań politycznych strajkujących. Odnotowano ponadto:

Upolitycznione ośrodki duszpasterskie stały się obecnie nie tylko ośrodkami kontestacji politycznej, ale również zapleczem logistycznym dla akcji strajkowych (bazy kontaktowe, noclegowe, propagandowe, ośrodki informacji dla prasy zagranicznej itp.). Ośrodki te działały w oparciu o struktury duszpasterstwa stanowo-zawodowego, coraz bardziej przybierające formę organizacji parapolitycznych. Jest to bardzo ryzykowne przesunięcie akcentu w działalności tych ośrodków, notabene wystarczającą w swej ilości, nakładających się na główne ośrodki niepokojów społecznych w kraju⁵⁴.

Krakowska SB w omawianym okresie śledziła również wypowiedzi środowisk kościelnych, dotyczące różnych, znaczących wydarzeń. Jak wynika z raportów przesyłanych do centrali:

Zainteresowanie środowisk wyznaniowych aktualną sytuacją społeczno-polityczną w dalszym ciągu znajduje odbicie w wypowiedziach, opiniach i komentarzach niektórych duchownych oraz katolików świeckich. W dalszym ciągu komentowana jest dyskusja telewizyjna z udziałem A. Miodowicza i L. Wałęsy⁵⁵.

W innym raporcie informowano, że ks. Jancarz w czasie nabożeństwa czwartkowego za Ojczyznę 1 grudnia wyrażał podczas kazania wdzięczność Bogu za dobry występ telewizyjny Lecha Wałęsy i dodał, że „spotkanie daje początek nowej jakości i jest zapowiedzią rychłego spełnienia modlitw w czasie czwartkowych nabożeństw w sprawie »Solidarności«”⁵⁶.

Szczególnie istotne dla aparatu represji było pozyskanie wiedzy na temat stanowiska Kościoła wobec planowanych rozmów „okrągłego stołu” i ich późniejszego przebiegu⁵⁷. Analizowano również precyzyjnie stosunek biskupów i szeregowych duchownych do ewentualnego udziału Solidarności w wyborach. Jak wynika z jednego z ważniejszych ówczesnych dokumentów Departamentu IV⁵⁸:

⁵³ APRP 1000/27, t. 4, Kancelaria Rady Państwa. Gabinet Przewodniczącego Rady Państwa. Stosunki państwo–Kościół 1988, Stanowisko Kościoła katolickiego wobec strajków w sierpniu–wrześniu 1988 r., 13 IX 1988 (brak paginacji).

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ AIPN BU 0713/311, t. 9, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 06.10.1988–18.01.1989, k. 206, Informacja wg meldunków z 8 XII 1988.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 197–199, Informacja wg meldunków z 2 XII 1988.

⁵⁷ AIPN BU 0713/311, t. 10, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 25.01–06.04.1989; IPN BU 0713/311, t. 11, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 07.04–30.06.1989.

⁵⁸ O jego istotności świadczy fakt, że jego jedynym odbiorcą wskazanym w rozdzielniku był W. Jaruzelski.

Aktualna sytuacja w kraju, a zwłaszcza przygotowania do rozmów przy „okrągłym stole” wywołują ożywione dyskusje kuluarowe w kierownictwie Kościoła. Rozważania i dyskusje w tym zakresie dotyczą zwłaszcza takich problemów, jak podziały w opozycji: ewentualny ich udział w wyborach do Sejmu, działalność Komitetu Obywatelskiego przy Lechu Wałęsie oraz inicjatywy „okrągłego stołu”⁵⁹.

Ze zdecydowaną interwencją władz wojewódzkich spotkało się zorganizowanie w kościele św. Józefa na Podgórzu kongresu Konfederacji Polski Niepodległej. Inny stosunek krakowskich elit partyjnych (a szerzej patrząc, najważniejszych członków PZPR) do tej organizacji wynikał ze sceptycznego stanowiska konfederatów wobec rozmów „okrągłego stołu” i zawierania porozumienia z władzami⁶⁰. Kongres odbył się 3 marca i wzięło w nim udział, jak wynika z raportu SB, ok. 120 osób, w tym lider organizacji Leszek Moczulski. Rozmowę w tej sprawie z kanclerzem kurii ks. Janem Dyduchem przeprowadził dyrektor miejscowego WdsW, na polecenie władz wojewódzkich. Duchowny miał zapewnić, że władze kościelne „podejmą w przyszłości działania, by nie dopuścić do takiego wykorzystania pomieszczeń kościelnych”. Poza tym o kongresie KPN poinformowano bp. Jana Szkodonia, który stwierdził, że zajmie się tym problemem i poinformuje o sprawie kardynała Macharskiego⁶¹.

Zarówno Kościół hierarchiczny, jak i szeregowi duchowni w województwie krakowskim generalnie opowiedzieli się pozytywnie za ideą rozmów „okrągłego stołu” i zawarciem porozumienia władz z opozycją. Jednoznacznie pozytywne stanowisko wobec tej kwestii zajmował kardynał Macharski⁶².

Krakowskie władze ze smutkiem konstatowały aktywną rolę duchowieństwa w popieraniu kampanii wyborczej Solidarności. Był to trend dający się wyraźnie zaobserwować na terenie całego kraju⁶³. Władze, zarówno centralne, jak i wojewódzkie, podejmowały interwencje u biskupów i kurialistów, by ograniczyć tego typu zaangażowanie duchownych, na ogół jednak okazały się one nieskuteczne. Tak też było w województwie krakowskim. Mimo wielu rozmów prowadzonych z przedstawicielami kurii metropolitalnej w Krakowie wsparcie księży dla Solidarności nie słabło, choć kardynał Macharski podejmował na życzenie władz akcje dyscyplinowania duchownych⁶⁴. Za jedyny sukces władze mogą sobie poczytywać przeniesienie

⁵⁹ AIPN BU 0713/311, t. 9, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 06.10.1988–18.01.1989, k. 298, Załącznik do informacji z 12.01.1988 dot. opinii i ocen kierownictwa Kościoła na temat aktualnej sytuacji w środowiskach opozycyjnych.

⁶⁰ G. Waligóra, G. Wołk, *Konfederacja Polski Niepodległej*, [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 7. *Wokół „Solidarności”*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2012, s. 416–428.

⁶¹ AIPN BU 0713/311, t. 10, Informacje dzienne Departamentu IV MSW 25.01–06.04.1989, k. 209–211, Informacja wg meldunków z 5 III 1989.

⁶² *Ibidem*, k. 308, Informacja wg meldunków z 22 III 1989.

⁶³ Na temat zaangażowaniu Kościoła w kampanię wyborczą 1989 r. zob. szerzej: A.K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1989–2011*, Kraków 2012, s. 19; P. Cogdoni, *op. cit.*, s. 160–167; A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2012*, Kraków 2013, s. 35; R. Matyja, *Rywalizacja polityczna w Polsce*, Kraków–Rzeszów 2013, s. 92–97.

⁶⁴ Załącznik do informacji dziennej MSW dotyczący przebiegu wyborów parlamentarnych (fragment) 3 VI 1989, [w:] *Zmierzch dyktatury. Polska lat 1986–1989 w świetle dokumentów*, t. 2 (czerwiec–grudzień 1989), oprac. A. Dudek, Warszawa 2010, s. 50–52.

ks. Jancarza z Mistrzejowic do parafii Kocmyrzów-Luborzycza. Prawdopodobnie decyzja metropolity krakowskiego w tej sprawie wynikała z chęci wyciszenia napięć w okresie kampanii wyborczej, które mogłyby spowodować aktywność kapelana nowohuckiej Solidarności. Przez wiele środowisk Krakowa została odczytana jako przejaw polityki ustępstw wobec władz⁶⁵.

Wynik wyborów czerwcowych był dla komunistycznych władz ogromnym szokiem. Nikt bowiem spośród przywódców PZPR nie spodziewał się, aż tak znaczącej klęski wyborczej⁶⁶. Wśród opinii dotyczących przyczyn porażki wielu z nich wskazywało na rolę Kościoła i wsparcia, jakiego duchowieństwo udzieliło w kampanii wyborczej Komitetowi Obywatelskiemu „Solidarność”. Niektórzy z nich postrzegali to nawet jako czynnik decydujący o takim, a nie innym wyniku wyborów⁶⁷. Krakowska lista kandydatów do parlamentu KO „Solidarność” odniosła wielki sukces. Wszyscy na niej obecni uzyskali swoje mandaty w pierwszej turze wyborów 6 czerwca, a rekordowym w skali kraju poparciem cieszył się Mieczysław Gil⁶⁸. Miejscowe duchowieństwo miało duży wpływ na taki wynik. Złożyło się na to co najmniej kilka konkretnych przyczyn. Krakowscy księża wspierali stronę solidarnościową w kampanii wyborczej w rozmaity sposób: wzywali do głosowania, prezentowali sylwetki kandydatów, służyli wsparciem materialnym, a nawet pomagali wyłonić kandydatów KO „Solidarność”. To właśnie ta wszechstronna pomoc, jaką świadczyli duchowni, okazała się jednym z najważniejszych elementów sukcesu listy wyborczej tego ruchu społecznego⁶⁹.

Mimo znaczącego udziału biskupów w doprowadzeniu do rozmów „okrągłego stołu”, które z punktu widzenia władz należy oceniać bardzo pozytywnie, to właśnie rola duchowieństwa w czasie kampanii wyborczej z 1989 roku okazała się kluczowa dla klęski PZPR. M. Rakowski winą za tę sytuację obarczył duchowieństwo, jak to wprost określił: „Kościół jest głównym sprawcą tego, co się stało”⁷⁰. Stanowisko takie nie było odosobnione w kierownictwie PZPR, można nawet powiedzieć, że tego typu ocena wśród ludzi z tego gremium dominowała⁷¹. Niestety w dokumentacji, którą analizowałem, nie zachowały się materiały poświęcone reakcji duchowieństwa krakowskiego na ostateczny wynik wyborów.

⁶⁵ T. Isakowicz-Zaleski, *Księża wobec bezpieki...*, s. 70. Relacja ks. T. Isakowicza-Zaleskiego z 2012 r. w zbiorach autora.

⁶⁶ A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja...*, s. 317–324; *idem*, *Historia polityczna Polski...*, s. 41–46.

⁶⁷ R. Łatka, *Obraz Kościoła katolickiegow latach osiemdziesiątych w „Dziennikach politycznych” Mieczysława Rakowskiego*, „Zeszyty Historyczne WiN- u” 2013, nr 38, s. 32; P. Cogdoni, *op. cit.*, s. 272–273.

⁶⁸ E. Zając, *NSSZ „Solidarność” Region Małopolska*, [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 6. *Polska Południowa*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 160; P. Cogdoni, *op. cit.*, s. 257.

⁶⁹ Mimo wszechstronnego wsparcia dla kandydatów Solidarności większość duchownych nie wzięła udziału w wyborach. Frekwencja wśród księży na terenie całego kraju wynosiła 40,7%, a wśród biskupów 36%. P. Cogdoni, *op. cit.*, s. 265.

⁷⁰ M. Rakowski, *op. cit.*, s. 440–441; R. Łatka, *Obraz Kościoła katolickiego...*, s. 32.

⁷¹ P. Kowal, *op. cit.*, s. 481; A. Dudek, *Historia polityczna Polski...*, s. 35.

Podsumowanie

W ostatnim okresie istnienia PRL-u stosunki z Kościołem były dla komunistycznych władz szczególnie istotne, gdyż przy jego pomocy próbowano poprawić społeczną legitymizację reżimu przez wciągnięcie Kościoła do projektowanych przez W. Jaruzelskiego inicjatyw. Usilnie promowano „współdziałanie” Kościoła i rządu PRL w najważniejszych sprawach społeczno-politycznych, podkreślając rzekomą wspólnotę poglądów biskupów i władz. Równocześnie nie zamierzano zrezygnować z metod nacisku aparatu represji na Kościół, używanych w poprzednich latach. Tę samą dwoistość widać na poziomie województwa krakowskiego: starano się bowiem utrzymywać jak najlepsze relacje z kurią krakowską, a przede wszystkim z kardynałem Macharskim, z drugiej zaś strony stopień inwigilacji duchowieństwa nie zmniejszył się aż do początku transformacji ustrojowej.

Niemniej jednak po III pielgrzymce Jana Pawła II do Polski zarysowały się znaczące tendencje świadczące o odwrócenie niektórych antykościelnych elementów polityki władz. Przede wszystkim nastąpiły istotne zmiany w propagandzie. Nie prowadzono również tak konsekwentnie jak w poprzednim okresie walki o „świeckość szkół”. Spadała także szczegółowość nadzoru nad nabożeństwami w krakowskich kościołach. Nie podejmowano znaczących działań mających na celu zmniejszenie aktywności społecznej kapłanów. Ostro zwalczano jedynie udział duchowieństwa w inicjatywach tzw. radykalnej opozycji. Odczuwało się zdecydowane przeniesienie ciężaru polityki wobec Kościoła do centrum władzy⁷². Stosunek krakowskich elit partyjnych do Kościoła w końcowym okresie PRL-u był w głównej mierze uwarunkowany poleceniami przesyłanymi z centrum władzy w Warszawie. Ich wpływ na kształt relacji z Kościołem wynikał z wykonywania zadań zleconych przez wyższe struktury partyjne.

⁷² Relacja Władysława Loranca z 2013 r. w zbiorach autora.